

Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej 18

ISSN 1898-4215; e-ISSN 2544-3143

Copyright © by Dangiras Mačiulis 2025

Creative Commons: Uznanie Autorstwa 4.0 (CC BY 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://doi.org/10.31338/2544-3143.si.2025-18.3>

*Dangiras Mačiulis*

Instytut Historii Litwy

[dangirasmaciulis@yahoo.com](mailto:dangirasmaciulis@yahoo.com)

<https://orcid.org/0000-0001-6496-1538>

STOSUNEK SPOŁECZNOŚCI POLSKIEJ NA LITWIE  
DO PROCESU LITUANIZACJI NAZWISK W REPUBLICIE LITEWSKIEJ  
W LATACH 1918–1940

**The Attitude of the Polish Community in Lithuania  
towards the Process of Lithuanisation of Surnames  
in the Republic of Lithuania in 1918–1940**

**Abstract**

At the end of the 19th century, the leaders of the Lithuanian national movement considered the surname as a serious proof of Lithuanian ethnic identity and even believed that one could identify a person's ethnic origin from its sound. At that time, the Lithuanian national movement considered it a serious problem that some Lithuanian surnames were influenced by the languages of other nations, losing their authentic form and often taking on the appearance of Slavic surnames. Efforts were made to restore authentic Lithuanian surnames to Lithuanians. With the restoration of Lithuanian statehood in 1918, the conditions were ripe for the Lithuanianisation of the surnames of the country's population.

This article briefly introduces the process of Lithuanianisation of surnames that took place in the Republic of Lithuania in 1918–1940 and analyses how this process was perceived and reacted to by the Polish community living in the country. The process of Lithuanization of surnames that took place in the Republic of Lithuania in 1918–1940

showed that the Poles of the country, similiary to the Lithuanians, viewed the surname as a sign confirming national identity. Therefore, the Polish community was very attentive to the process of surname Lithuanisation in Lithuania and urged their compatriots to defend the authenticity of their surnames. The threat of losing a Polish surname was considered to be equivalent to the loss of their national identity.

**Keywords:** nationalism, language policy, Lithuanisation of surnames, Poles in the Republic of Lithuania 1918–1940

Proces kształtowania się nazwisk na Litwie rozpoczął się na przełomie XIV i XV w., a zakończył w wieku XVIII. Nazwiska szlacheckie ostatecznie utrwaliły się wcześniej, gdyż w XVI–XVII w.<sup>1</sup> W okresie kształtowania się nazwisk litewskich i później, gdy Litwa była częścią Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Imperium Rosyjskiego, w dokumentach administracji (zarówno świeckiej, jak i kościelnej) używano wyłącznie języków obcych, głównie słowiańskich, a zatem już przy początkowym zapisie nazwisk kierowano się słowiańską fonetyką i morfologią, co doprowadziło do zniekształcenia autentycznych form litewskich używanych w żywym języku poprzez dodanie końcówek charakterystycznych dla języków słowiańskich itp. Ponadto, jak zauważają językoznawcy badający nazwy osobowe, zdarzały się przypadki, w których kanceliści (zwykle jeśli nie znali języka litewskiego) zapisywali nazwiska z błędami, ponieważ ich nie rozumieli lub najwyraźniej źle usłyszeli. Miały miejsce również takie sytuacje, kiedy litewskie nazwisko oznaczające konkretny przedmiot (np. nazwę zwierzęcia lub rośliny) było po prostu tłumaczone na inny język<sup>2</sup>. Należy dodać, że niektóre osoby świadomie używały słowiańskiej formy nazwiska, ponieważ chciały w taki sposób udowodnić lub podkreślić swoje szlacheckie pochodzenie. Przedstawiciele litewskiego ruchu narodowego pod koniec XIX w. podjęli starania o przywrócenie autentycznych, litewsko brzmiących nazwisk osobom należącym do litewskiego etnosu. Odzyskanie państwowości przez Litwę w 1918 r. stworzyło do tego wszelkie warunki.

Celem artykułu jest zanalizowanie poprzez skrótową prezentację przebiegu lituanizacji nazwisk w Republice Litewskiej w latach 1918–1940, oceny

<sup>1</sup> Z. Zinkevičius, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius 2008, s. 36–37.

<sup>2</sup> Z. Zinkevičius, op.cit., p. 42–45.

tego procesu i reakcji na niego okazanej przez polską społeczność kraju. Dlaczego warto przyrzeć się bliżej reakcji polskiej społeczności? Przede wszystkim dlatego, że w międzywojennej Litwie Polacy mogli być największą mniejszością narodową w kraju. Według oficjalnych danych spisu powszechnego z 1923 r. (jedynego spisu powszechnego na Litwie w latach 1918–1940), Litwini stanowili 83,88% ludności kraju, Żydzi – 7,58%, a Polacy – 3,23%<sup>3</sup>. Dziś wszyscy badacze przyznają, że ludność polska była znacznie niedoreprezentowana w tym spisie – ze względu na ostry konflikt z Polską, Litwa była zainteresowana zmniejszeniem liczby Polaków. Są badacze, którzy twierdzą, że Polacy mogli stanowić nawet 10% populacji kraju, ale to tylko hipotetyczne przypuszczenie. Istnieją jednak powody, by sądzić, że rzeczywista populacja Polaków mogła być podobna do populacji żydowskiej<sup>4</sup>. Drugi argument dotyczy stosunku do Polaków mieszkających na Litwie – dostrzegano w nich spolonizowanych Litwinów<sup>5</sup>. Oznacza to, że mogli oni również zostać dotknięci procesem litwinizacji nazwisk.

Omawiając pogląd Polaków, opieramy się na ówczesnej prasie wydawanej na Litwie w języku polskim. Skupimy się na publikacjach, które ukazywały się na łamach gazety „Dzień Kowieński” (od 1935 roku wydawanej pod nazwą „Dzień Polski”) oraz tygodnika „Chata Rodzinna”. „Dzień Kowieński” był oficjalną gazetą polskiej społeczności na Litwie, a tygodnik najpoczytniejszą polską gazetą w kraju, docierającą do polskich czytelników w najodleglejszych zakątkach Litwy<sup>6</sup>. W artykule nie podjęto kwestii lituanizacji nazwisk na Wileńszczyźnie, poczynając od jesieni 1939 r. uznając, że jest to przedmiot osobnego badania.

Zostało już wspomniane, że przedstawiciele litewskiego ruchu narodowego w końcu XIX w. podnieśli kwestię zwrócenia osobom należącym do litewskiego etnosu ich autentycznych, litewsko brzmiących nazwisk. W owym czasie działacze ruchu narodowego traktowali nazwisko jako

<sup>3</sup> *Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas 1923, s. XXXVI.

<sup>4</sup> *Lietuvos istorija*, T. 10, d. 2, *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, Vilnius 2015, s. 97–99.

<sup>5</sup> K. Buchowski, *Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918–1940*, Białystok 1999, s. 35–42.

<sup>6</sup> M. Jackiewicz, *Polskie życie kulturalne w Republice Litewskiej 1919–1940*, Olsztyn 1997, s. 51.

poważny dowód tożsamości etnicznej, uważając, że na podstawie jego brzmienia można rozpoznać prawdziwe korzenie osoby, których nosiciel nazwiska mógł nawet nie podejrzewać, uznając siebie za przedstawiciela innej narodowości. Na przykład, działacz litewskiego ruchu narodowego, poeta Andrius Jonas Vištelis-Višteliauskas w liście pisanym w 1886 r. do Józefa Ignacego Kraszewskiego podzielił się myślą, że rzekomo „wszyscy poważni mężowie Europy mają litewskie nazwiska, dlatego, niewątpliwie, są Litwinami”. Swoje twierdzenie próbował uzasadnić przytaczając, jego zdaniem, wiarygodne przykłady. Według niego „czysto litewskie” jest nazwisko włoskiego rewolucjonisty, działacza wojennego i politycznego Giuseppe Garibaldiego, które, jak twierdził, jest złożone z dwóch litewskich słów „garas” [po litewsku „garas” znaczy „para”] oraz „baldit” [po litewsku „baldyti” znaczy „grzmieć”]. Za litewskie uważał też nazwisko kanclerza Niemiec Ottona von Bismarcka, które rzekomo po litewsku oznacza bardzo szybkiego, bystrego, okrutnego. Dowodził, że nazwisko to bez najmniejszych wątpliwości pochodzi od nazwisk „pruskich Litwinów”, jak też bardzo pasowało do tej osoby według charakteru<sup>7</sup>.

Przykładów takiej niewyszukanej etymologii nazwisk litewscy działacze przytoczyli w tamtym czasie więcej. Poszukiwanie Litwinów według brzmienia nazwiska wśród światowej sławy osobistości miało na celu nie tylko zwiększenie liczby znanych osób o litewskich korzeniach etnicznych. W ten sposób działacze ruchu narodowego wysyłali wiadomość do członków swojej społeczności: na świecie jest wielu sławnych ludzi, których litewskie pochodzenie potwierdza ich nazwisko, więc nie należy wstydzić się swojego pochodzenia i trzeba mówić w ojczystym języku. Innymi słowy, używanie litewsko brzmiących nazwisk znanych osobistości było próbą podniesienia samooceny narodowej.

Jednocześnie takie przykłady „sławnych Litwinów” z „niewątpliwie litewskimi nazwiskami” były wykorzystywane do zaszczepienia członkom społeczności idei, że litewskie nazwy osobowe są wartością, że nazwiska powinny być zachowane w ich autentycznej formie, nienaruszonej przez wpływy innych języków – niepoddane sławizacji czy germanizacji. Litewscy działacze byli zaniepokojeni tendencjami zmian, jako że miały miejsce procesy,

<sup>7</sup> *Lietuvių kultūros veikėjų laiškai J. I. Kraševskiui*, Vilnius 1992, s. 278–279.

w których autentyczne brzmienie litewskich nazwisk zanikało, przybierały one formy charakterystyczne dla nazwisk występujących w językach obcych.

Za podobną sytuację, przede wszystkim polonizację nazw osobowych obwiniano nie tylko „obce” wpływy uwarunkowane tradycją historyczną, ale także stanowisko samych członków społeczności, którzy w celu osiągnięcia wyższego statusu społecznego świadomie rezygnowali z litewskiej tożsamości i potwierdzającego ją nazwiska. Pod koniec XIX w. problem zachowania autentycznych litewskich nazwisk podnosili nie tylko Litwini mieszkający w Imperium Rosyjskim, ale także ci mieszkający w Cesarstwie Niemieckim – na tzw. Małej Litwie<sup>8</sup>. Podawano wówczas dwa główne powody germanizacji litewskich nazwisk: po pierwsze, były one zniekształcane przez niemieckich urzędników, którzy nie znali języka litewskiego i po prostu zapisywali je w oparciu o niemieckie zasady; po drugie, sami Litwini, aby osiągnąć wyższy status społeczny, starali się ukryć swoje litewskie pochodzenie, germanizując nazwiska<sup>9</sup>.

W końcu XIX w. działacze litewskiego ruchu narodowego uznali nazwisko za poważny dowód litewskiej tożsamości etnicznej. Rezygnacja z autentycznego jego brzmienia, sławizacja – przede wszystkim polonizacja, uznawana była za świadomy wysiłek porzucenia własnej tożsamości etnicznej i nabycia nowej w celu osiągnięcia wyższego statusu społecznego lub zrobienia kariery. Działacze narodowi obawiali się, że proces ten może spowodować zmniejszenie szeregów aktywnie tworzącej się wówczas inteligencji litewskiej. Ten niepokój znalazł odzwierciedlenie, między innymi, w ówczesnej dramaturgii litewskiej. Ludvika Didžiulienė, pisarka i działaczka społeczna mieszkająca w Mitawie, w 1899 r. napisała komedię *Lietuvaitės* („Litwinki”). Dzieło opowiada o tym, jak Munia, Jancia i Milcia, córki właścicieli ziemskich z Uogėnai Karkliauskasów, którzy uważają się za Polaków, marzą o jak najszybszym zamążpójściu i zastawiają pułapki, chcąc zwabić litewskich studentów chłopskiego pochodzenia – Balysa Žagarasa i Kazysa Stagarasa. Podobne stosunki małżeńskie zagrożone są jednak mezaliansem

<sup>8</sup> Lazdaitis, *Lietuvininkų pravardės*, „Kaimynas” 1902, nr 3, s. 25–26, nr 4, s. 25–26; *Prūsų Lietuvių pavardžių iškraipymas Vokiečių kalbos įtekme*, „Lietuviškai – vokiškas savaitraštis” 1913, nr 28, p. 110–112, nr 29, s. 114–116.

<sup>9</sup> *Prūsų Lietuvių pavardžių iškraipymas Vokiečių kalbos įtekme*, „Lietuviškai – vokiškas savaitraštis” 1913, nr 29, s. 116.